

6 | **NATIONAAL PARK HOGE KEMPEN, HEFBOOM VOOR EEN MOOIER LIMBURG**

De Hoge Kempen is een bijzonder landschap met in vele opzichten uitzonderlijke natuur- en geowaarden. Velen droegen bouwstenen aan om van dit erfgoed een Nationaal Park te maken. Voor meer dan 5 000 ha is het sinds 23 maart 2006 zover, maar volgehouden inspanningen voor ontsnippering, natuurontwikkeling, natuurbeheer en de opvang van een groeiende groep bezoekers zullen nodig zijn om van de Hoge Kempen een natuurlijk hoogtepunt te maken.

8 DE HOGE KEMPEN, HET KEMPENS PLATEAU

De Kempen is een geografische streek die zich uitstrekt over het zuiden van Nederland (provincies Noord-Brabant en Limburg) en het noorden van Vlaanderen (provincies Antwerpen en Limburg). De kenmerkende begroeiing van eiken-berkenbossen en heide, momenteel grotendeels verdreven door naaldboutplantages, landbouwakkers en graslanden, is het gevolg van een ongeveer 1 meter dikke dekzandlaag die tijdens de laatste ijstijd (10 000 jaar geleden) door overheersende noordenwind werd afgezet.

Het is een vlakke regio waar landduinen de enige 'bergen' zijn en de hoogte boven de zeespiegel varieert van enkele meters tot hooguit 30 meter.

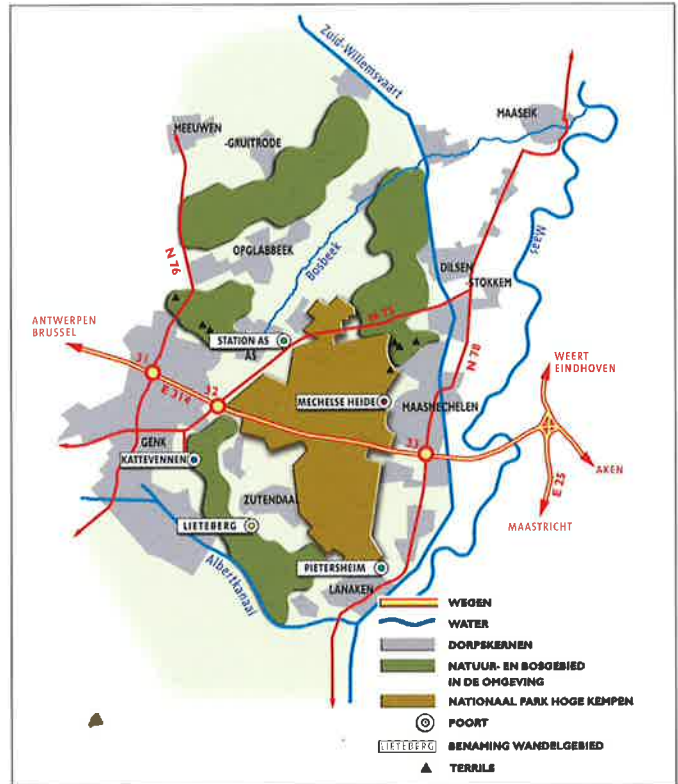
Figuur 1. Het heideland is het resultaat van een in West-Europa typische, duizenden jaren oude 'heide-economie'. Met de intensivering van de landbouw, industrialisering en verstedelijking komt dit landschap steeds meer in de verdrinking.

Enige uitzondering hierop is de uiterste zuid-oosthoek van de Kempen. Hier werd door de Maas in het Pleistoceen (400 000 tot 250 000 jaar geleden) een pakket 'puin' afgezet. Dit puin is een bonte verzameling stenen en keien, het resultaat van een erosieproces van de Ardennen.

Deze zogenaamde 'puinkegel' beslaat ongeveer een derde van de oppervlakte van Belgisch Limburg (ongeveer 300 km²). De hoogte neemt van noord-west naar zuid-oost geleidelijk toe en bereikt, ten zuiden van de Bosbeek, haar grootste hoogte met 'toppen' tot 100 meter boven de zeespiegel.

Aan de oostgrens van dit gebied, dat traditioneel de Hoge Kempen (of Kempens Plateau) wordt genoemd, eindigt dit plateau bruusk, omdat de huidige Maas zich een vallei uitgeschuurd heeft in haar eigen puinkegel. Op een afstand van amper 2 kilometer daalt de hoogte van ongeveer 100 meter naar gemiddeld 50 meter boven zeeniveau. Deze steilrand van het Kempens Plateau slingert van noord (Maaseik) naar zuid (Lanaken) over een lengte van ongeveer 20 kilometer.

Voor dit deel van de Hoge Kempen werd het plan opgevat om een meer dan 5 000 hectaren groot Nationaal Park op te richten, om de uitzonderlijke geologische en andere natuurwetenschappelijke waarden op een duurzame manier te behouden en open te stellen voor het publiek: bedoeling is dat iedereen dit natuurschoon kan zien en ervan kan genieten.

Figuur 2. Overzichtskaart Hoge Kempen met situering Nationaal Park

EEN BUITENBEENTJE

De Hoge Kempen is in vele opzichten voor de Vlaamse natuur een buitenbeentje.

Het begint al met de omvang: ongeveer 10 000 hectaren bos en heide zijn gespaard gebleven van intensieve ontginning of verstedelijking. Van oudsher is het een onvruchtbaar en dunbevolkt gebied. De drukke handels- en verkeersassen gaan aan de Hoge Kempen voorbij en situeren zich vooral in de vruchtbare noord-zuid-as van de Maasvallei, met belangrijke handelssteden als Luik, Maastricht en Maaseik. Enkel de ontdekking van steenkool in 1901 brengt hierin verandering en zorgt voor een explosieve groei van dorpen als Genk, Waterschei, Winterslag of Eisden. Daardoor raakt de resterende natuur erg versnipperd en verstrikt in lintbebouwing, spoor-, kanaal- en wegeninfrastructuur. Deze industriële omwenteling voegt echter ook iets aan het landschap toe, met name mijnsteenbergen en tuinvijken. Beide drukken hun stempel op het huidige landschap en de aanwezige natuur.

Verder bestaat de Hoge Kempen, als enige streek in Vlaanderen, bijna uitsluitend uit een zeer heterogene mengeling van zand, leem en keien in allerlei formaten. De Hoge Kempen is immers de puinkegel van de Maas. Samen met de zand- en grindwinlocaties en de mijnsteenbergen is daarmee de Hoge Kempen een exclusieve toontuin voor tal van geologische processen en fenomenen met een tijdspectrum van meer

Figuur 3. De mijnsteenbergen van Eijsden met de omringende grindplassen en de tuinwijk zijn een voorbeeld van een nieuw landschap dat ten gevolge van de steenkoolontginning vorm kreeg.

dan 20 miljoen jaar. Niet toevallig stonden ‘stenen’ model voor het logo van het Nationaal Park Hoge Kempen.

Tot slot bevindt de Hoge Kempen zich op de overgang van een Atlantische naar een continentale klimaatszone en combineert ze het beste van twee werelden. Dit komt vooral tot uiting in de plantengroei, met onder andere de aanwezigheid van Wintereiken op de oostflank van de Hoge Kempen.

VAN IDEE NAAR REALISATIE

De Hoge Kempen is sinds de opgang van de natuurbehoudgedachte in het begin van de twintigste eeuw voorwerp van heel wat initiatieven. Prof. Massart schenkt in zijn referentiewerk *Pour la protection de la nature en Belgique* (1912) ruime aandacht aan de Hoge Kempen en pleit voor de realisatie van een groot natuurpark.

De eerste expliciete vermelding van dit idee is af te leiden uit een krantenartikel uit 1938, zij het dan naar aanleiding van politieke weerstand tegen dit vanuit het centrale gezag geopperde idee: “Wij zijn volmondig ‘t akkoord over de schoonheid en het aangename van een grootsch natuurreservaat (...), maar kunnen ons niet indenken dat, met aan den opbloei van ons nijverheidsgebied een beperking te stellen een voor Limburg voordeelige weg gevolgd wordt” (Anoniem, 1938).

Figuur 4. Stenen in allerlei vormen en kleuren geven een bijzonder karakter aan het landschap van de Hoge Kempen.

Tijdens de Duitse bezetting wordt een aanzet tot een ruimtelijk structuurplan voor Limburg opgesteld (Verwilgen & Soetewey, 1942). Ook hier is er sprake van een ‘natuurreservé’ op de oostflank van het Kempens Plateau.

Omwille van de bestuurlijke en economische chaos die het einde van de Tweede Wereldoorlog met zich brengt, is het tot 1966 wachten op een nieuw initiatief dat aandacht vraagt voor de onvervangbare natuurwaarden. Men richt een Commissie voor Natuurparken en Toeristische Recreatieoord op. Het boek *Groen in Limburg* (Anoniem, 1971) geeft de resultaten van deze commissie weer en stelt de

10 'natuurparken' voor. Er worden 8 min of meer samenhangende gebieden afgebakend, waaronder het 120 km² grote Park van de Hoge Kempen. Jammer genoeg is het meest tastbare resultaat van dit goed bedoelde initiatief de aanleg van de zogenaamde 'Toeristische Wegen', zoals onder andere door de Mechelse Heide.

In diezelfde periode neemt ir. Mark Roskams van het toenmalige Bestuur van Waters en Bossen het initiatief tot de oprichting van 'staatsnatuurreservaten', met de ambitie de laatste grote heidegebieden van Limburg te behouden. In een recordtempo komen de staatsnatuurreservaten Mechelse Heide, Den Teut en Ten Haagdoornheide, Neerharenheide, Ven onder de Berg en Heiderbos (samen meer dan 1500 hectaren) tot stand (Dufrane, 1985). Dit blijkt echter nog grotere ingrepen ten koste van de natuur niet te kunnen verhinderen: de aanleg van de E314 en de ontginning van zand en grind over honderden hectaren worden niet gestopt.

Eind jaren tachtig komt daar nog een bedreiging bij: in een sfeer van zware economische crisis en de sluiting van de Limburgse steenkoolmijnen is er het plan om een bungalowpark uit te bouwen in het zogenaamde Prinsenpark, nabij de Mechelse Heide en het Ven onder de Berg. Ook rond Bergerven zien vergelijkbare plannen het daglicht en het Fenix-project in Genk zou belangrijke bos- en heidegebieden van de Hoge Kempen opslokken.

Het vormt de aanleiding voor lokale actiegroepen en de vzw Natuurreservaten (het huidige Natuurpunt vzw) om een maatschappelijk aanvaardbaar alternatief uit te werken. Ideeën daarvoor worden gezocht in de Veluwe (provincie Gelderland), waar al langer een traditie van natuurgericht toerisme bestaat.

De vage ideeën rond een natuurpark, Nationaal Park of landschapspark worden in 1990 geconcretiseerd in de oprichting van de vzw Regionaal Landschap Hoge Kempen (kort na de oprichting omgevormd tot vzw Regionaal Landschap Kempen en Maasland).

Hoewel het Regionaal Landschap de hele regio van de Hoge Kempen en het Maasland wil ontwikkelen als dé regio in Vlaanderen voor natuurbehoud, landschapszorg en natuurtoerisme, is de idee

Figuur 5. Met het bedenken en realiseren van een uniek 'Fietsroutenetwerk', zette het Regionaal Landschap Kempen en Maasland de regio op de kaart als een natuurlijke regio met grote natuurrecreatieve mogelijkheden.

van een groot aaneengesloten natuurreservaat van de Hoge Kempen nooit ver weg.

In 1998 waagt men het er dan ook op met de lancering van de campagne *Hoge Kempen, Groene Kans* (Regionaal Landschap Kempen en Maasland, 1998). Dankzij de weerklank in de media en de publieke en politieke steun voor dit idee, verzoeken de beleidsgroepen van het Limburgplan gouverneur Hilde Houben-Bertrand de Vlaamse Regering te vragen naar een initiatief ter zake.

Figuur 6. Campagnelogo (1998-2002)

In 2000 verleent de Vlaamse Regering een opdracht aan de vzw Regionaal Landschap Kempen en Maasland om in nauw overleg met de 6 betrokken gemeentebesturen, het provinciebestuur en de bevoegde Vlaamse administraties een *Masterplan* op te maken.

In 2002 neemt de Vlaamse Regering akte van dit plan en zet ze de nodige stappen om tot de realisatie ervan over te gaan. Daartoe wordt in de schoot van de vzw Regionaal Landschap Kempen en Maasland het Projectbureau Nationaal Park Hoge Kempen opgericht. Een ambtelijke Projectgroep en een bestuurlijke Stuurgroep zien toe op de realisatie van de doelstellingen uit het *Masterplan*.

Hoewel de realisatie van het Nationaal Park Hoge Kempen nog jaren in beslag zal nemen en een permanent toezicht en beheer altijd nodig zullen zijn, oordelen de betrokken partners dat begin 2006 voldoende voorwaarden ingevuld zijn om met recht en rede van een Nationaal Park te kunnen spreken.

Op 23 maart 2006 vindt dan de officiële opening van het eerste Nationaal Park in Vlaanderen, dat van de Hoge Kempen, plaats.

Figuur 7. Logo Nationaal Park Hoge Kempen

AAN DE SLAG

Sinds de oprichting van de eerste natuurreservaten in de Hoge Kempen, zijn er heel wat inspanningen geleverd door eigenaars (gemeenten, provincie en het Vlaamse Gewest) en beheerders (Agentschap Natuur en Bos & Groen van de Vlaamse Gemeenschap) om de natuur in de Hoge Kempen te beschermen en te beheren.

Nochtans mist het hele gebied een herkenbare identiteit. Het creëren van een 'gezicht' voor de Hoge Kempen is dan ook een belangrijke uitdaging. Het concept van een Nationaal Park maakt het mogelijk om alle inspanningen van diverse overheden en beheerders als een samenhangend geheel aan bewoners en publiek te tonen. Het Nationaal Park groeit daarbij uit tot een sterk 'merk', dat eenduidig, herkenbaar en begrijpbaar is. Onder die veilige paraplu wordt overheidsbeleid inzake natuurbehoud beter begrepen en dus meer gewaardeerd.

Figuur 8. De afsluiting van de Asserweg en de omvorming van het viaduct tot een combinatie van fiets- en natuurbrug (Ecoveloduct) is een voorbeeld van een win-win-situatie voor natuur én toerisme.

Daarnaast beoogt men een intensivering van de inspanningen voor natuurbehoud. Een ambitieus programma van 'ontsnippering' wordt uitgewerkt en versneld uitgevoerd.

Het Ecoveloduct, Veloduct en Ecoduct zijn hiervan tot de verbeelding sprekende voorbeelden. Het opbreken van de 'Toeristische weg' die de Mechelse Heide doorsnijdt, is ronduit een historische stap in de realisatie van een groot aaneengesloten natuurreservaat dat een Nationaal Park is.

Ook een tiental 'enclaves' die de Hoge Kempen ontsieren, vormen een aandachtspunt: van de zand- en grindgroeves over een rallycrosscircuit tot een bedrijventerrein. Het *Masterplan* voorziet in realistische uitdoofscenari'o's, gespreid over meerdere jaren.

Het spreekt voor zich dat het concept van het Nationaal Park Hoge Kempen een uitnodiging is aan alle eigenaars en beheerders om inrichting en beheer op elkaar af te stemmen. Harde grenzen tussen bos en heide of administratieve grenzen tussen gemeenten zullen vervagen en het beheer wordt in functie van het maximale behoud van biodiversiteit bijgestuurd.

Verder is een verantwoorde opvang van bezoekers een grote uitdaging. Enerzijds zullen steeds meer bewoners en bezoekers de waarde

Figuur 9. Het beëindigen van de grind- en zandwinning (zoals hier in de Kikbeekbron), biedt kansen voor natuurontwikkeling.

Figuur 10. De Rode dophei is nadrukkelijk aanwezig in het Nationaal Park en kan dankzij aangepast natuurbeheer nog uitbreiden.

van de Hoge Kempen ontdekken. Anderzijds neemt de beschikbare ruimte voor natuur niet of nauwelijks toe. Eenduidige routestructuren voor wandelaars, fietsers, ruiters, ... en een groeiende groep vrijwillige *rangers*, moeten garant staan voor een evenwichtsoefening tussen natuurbehoud en recreatie.

Ook de 5 'lokale poorten' tot het Nationaal Park Hoge Kempen, gesitueerd aan de rand van het park, zullen een bepalende rol spelen in een betere opvang van bezoekers.

Figuur 11. Logo's van de 5 lokale poorten

Tot slot wil het Nationaal Park Hoge Kempen bovenal iedereen uitnodigen om het 'spoor van de natuur' opnieuw te ontdekken, de waarde van de natuur voor onze levenskwaliteit te ervaren en ten volle te beseffen dat 'het spoor van de natuur' niet doodloopt.

SAMENVATTING

Door erosie en sedimentatie ontstond de puinkegel van de Maas in de Belgische provincie Limburg. Daar waar dit tot 100 meter hoge plateau (Kempens Plateau) overgaat naar de 40 meter lager gelegen Maasvallei, is een gevarieerd landschap ontstaan met unieke natuurwaarden.

Al sinds 1911 wordt gepleit voor de realisatie van een groot aaneengesloten natuurreservaat in de zogenaamde 'Hoge Kempen'. Een zeer belangrijke stap hiertoe was de oprichting van zogenaamde 'staatsnatuurreservaten' (Mechelse Heide, Zijpbeek,...) eind jaren zestig. Met een campagne en de realisatie van een 'Masterplan Nationaal Park Hoge Kempen' werd een belangrijke stap gezet in de richting van een Nationaal Park. Ambitieuze projecten inzake ontsnippering (Ecoduct), natuurontwikkeling (Kikbeekbron), natuur- en bosbeheer en bezoekersopvang (poorten, rangers, ...) zetten sinds 2006 het eerste Nationaal Park in Vlaanderen op de kaart.

Figuur 12. Kikbeekbron

SUMMARY

The “puinkegel of the Maas” in Belgium was formed in the province of Limburg via erosion and sedimentation. At the transition zone of the 100m high plateau (Kempens plateau) and the 40m high valley of the Maas, a varied landscape was formed having a unique fauna and flora.

Already in 1911 the idea of conserving the Hoge Kempen as one large nature reserve was heard. At the end of the sixties this idea was partly realized via the creation of several state nature reserves (cf. Mechelse Heide, Vallei van de Zijpbeek, ..).

The creation of a ‘Masterplan national park Hoge Kempen’ was the next step towards the creation of this national park. A number of ambitious projects such as the construction of a large ecoduct (Maasmechelen), the development and conservation of nature (Kikbeekbron) and the implementation of sustainable forestry practices lead to the realization of the first national park in Flanders.

REFERENTIES

- ANONIEM, 1938. Gaat men Limburgs ontwikkeling stuiten? Dagblad ‘De eendracht’-27.02.1938.
- ANONIEM, 1971. Groen in Limburg. Natuurbescherming en toeristische valorisatie van de groene ruimten in Limburg. Uitgeverij Heideveld-Orbis.
- DUFRANE, F., 1985. Bos en Heide in Limburg. Uitg. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AROL, Dienst Bos- en Groenbeheer.
- MASSART, J., 1912. Pour la protection de la nature en Belgique.
- VERWILGHEN & SOETEWEEY, 1942. De planologische ordening van Limburg. Uitgeverij Standaard Boekhandel, Antwerpen.